

• *Muraközy Balázs – Valentiny Pál* •

A VERSENYHATÓSÁGI DÖNTÉSEK JÓLÉTI HATÁSAINAK MÉRÉSÉRŐL

A versenyszabályozás szerepének növekedésével és a rendelkezésre álló adatok körének bővülésével párhuzamosan felmerült az igény a versenyhatóságok működésének, döntéseinek az értékelésére. Az értékelési lehetőségek áttekintése után a tanulmány az egyik értékelési típus, a hatóságok által készített, a fogyasztókat érintő jóléti haszon számbavételével foglalkozó önértékelések nemzetközi tapasztalatait, problémáit és az alkalmazott megoldásokat elemzi.*

BEVEZETÉS

A 2014. évi közgazdasági Nobel-díj átadásán a díjazott Jean Tirole hangsúlyozta, hogy a közgazdászok régóta nagyra tartják a piac azon erényét, hogy az ideális feltételek között folyó, nem korlátozott verseny a termelőket költségalapú értékesítésre ösztönzi, ugyanakkor tudják, hogy az ilyen verseny ritka, a vállalatok piaci erejükkel visszaélve hajlamosak árakat lényegesen költségeik fölé emelni, és erre oda kell figyelni (*Tirole* [2015] 1665. o.). Az axiómaként hangzó állítást valóban kevesen vitatják, abban viszont már jelentősen eltérnek a vélemények, hogy mekkora a piacnak az a része, ahol nem kell beavatkozni és ahol viszont úgy vélik, hogy kell, ott milyen mértékben és milyen eszközökkel kell azt megtenni.

Bár a 2008-as válság sokakban kételyt támasztott a piac rendteremtő erejében, a közgazdászok alapvetően mégis éppen a piaci tökéletlenségek elégtelen, pontosabban rosszul megformált szabályozásában lelték meg a válság kialakulásának főbb okait (*Valentiny* [2012]). A szabályozás hatékonyságáról és megfelelőségéről folytatott viták sok kilengéssel, hosszú időszakokra tekintenek vissza. A közszolgáltatásban működő monopóliumoknak a nyolcvanas évekig kialakult szabályozási problémái, annak kérdése, hogy a szabályozás közvetlen és közvetett költségei nem haladják-e meg az általa remélt hasznot, a szabályozási rendszerek reformjához, dereguláció-

* A tanulmány „A GVH működéséből származó jóléti haszon mértékéről (*ex-ante impact assessment*)” című elemzésről – a szerzők által írt – szakmai értékelés felhasználásával készült (*Muraközy–Valentiny* [2014]). Köszönettel tartozunk az OTKA 101604. és 105435 számú kutatási támogatásának, az MTA Vállalati Stratégia és Versenyképesség Lendület-programjának, valamint *Kovács Csabának* a vele folytatott rendkívül hasznos konzultációkért.

hoz, több esetben a monopólium felszámolásához vezettek. A szabályozottság túlzott voltát időről időre a gazdaság egészére is vélelmezték, a hetvenes évek magas inflációja különösen fogékonyra tette a kormányokat a hatékonyságnövelést ígérő, költségsökkenést előrevetítő deregulációs lépések elfogadására (*Peltzman* [1989]).

A versenyt akadályozó korlátok megszüntetésének és a piachibák korrigálásának igénye az elmúlt évtizedekben a piacnyitás, a deregulálás hullámai után a verseny felértékelődését, a verseny biztosításához szükséges versenyszabályozás széles körű elfogadottságát, egyben a szabályozás költségeinek emelkedését hozta magával. 1980-ig körülbelül 30 országban született törvény a verseny szabályozásáról, az elmúlt három évtizedben felgyorsult ez a folyamat, és a lista több mint 80 országgal bővült. A versenytörvény végrehajtásáért felelős hatóságok száma is gyarapodott, a közöttük való együttműködés érdekében két nagyobb nemzetközi szervezet jött létre. A 2001-ben létezett, a verseny pártolását globálisan szorgalmazó *International Competition Network*-nek (ICN) kezdetben 14 hatóság volt a tagja, 2015-ben már 130. Az Európai Unió versenyhatóságai a 2004-ben alakult *European Competition Network*-nek is tagjaivá váltak.

Ehhez a folyamathoz csatlakozott a volt szocialista tömbből alakult 22 olyan ország is, ahol a hidegháború végét követő időszak hat éve alatt (1990–1996) megalkották az első versenytörvényeket, és életre hívták a versenyt felügyelő hatóságokat. (*Dutz–Vagliasindi* [1999] 2. o.) A hatóságok jogköre fokozatosan bővült, önállóságuk nőtt, de még az Európai Közösség tagországaiban is voltak olyan országok, amelyek csak a kilencvenes évek végére fogadtak el a közösségi szabályoknak megfelelő versenytörvényt (Egyesült Királyság, 1998) vagy csak ebben az időszokban hoztak létre független versenyfelügyeleti hatóságot (Hollandia, 1998) (*Valentiny* [2007], *Niels–Dijk* [2008]).

A verseny fontosságának egyre hangsúlyosabb emlegetése, a versenyszabályozás elterjedése és a versenyhatóságok egyre gyakoribb fellépése¹ az üzleti világ szereplői, a politikusok, de még a kedvezően érintett fogyasztók körében is felvetette annak kérdését, hogy vajon megéri-e a társadalom számára a versenyszabályozás kialakult rendszerének fenntartása a versenyügy ilyen mértékű térnyerése és az ezzel összefüggésbe hozható költségek mellett.

Ezzel párhuzamosan növekedett az igény az állami intézmények beszámoltatására és ellenőrzésére. A meglévő és a tervezett állami szabályozások (törvények, intézmények) hatásvizsgálatára az elmúlt húsz évben egyre több helyen került sor, sőt maga a hatásvizsgálat előírása is a szabályozás részévé vált. Egyre gyakoribb a szabályozás intézményrendszerének felülvizsgálata, a szabályozó hatóságok működési hatékonyságának (szakértelemének, szerveztségének) értékelése (*Valentiny* [2008], [2009]). Ezt a folyamatot – a demokratikus elszámolás igényének növekedése mellett – a rendelkezésre álló adatok és módszerek körének folyamatos növekedése magyarázza.

¹ Az Európai Bizottság által kiszabott átlagos büntetések mértéke 1998-ban még 89 millió euró volt, 2008-ben már 300 millió euró (*Russo és szerzőtársai* [2010] 21. o.)

A versenyszabályozás hatásainak felmérésére tett kísérletek rövid múltra tekintenek vissza. Ezek elkülönülnek azoktól a vizsgálatoktól, amelyek a verseny létét vagy nem létét vizsgálják egy adott iparágban. Így például a korábban zárt piacok megnyitásának hatásait el kell különíteni a nyitás után kialakult helyzetben megvalósuló versenyszabályozás hatásaitól, az előbbinek a versenyre gyakorolt egyszeri hatása általában nagyobb lehet², mint magáé a hagyományos versenypiacokon zajló versenyszabályozásé (Niels–Dijk [2008] 351. o.). Tanulmányunkban a már versenyzőnek tekintett piacokon történő versenyszabályozás hatásaival foglalkozunk.

Mielőtt bemutatnánk a versenyhatóságok által készített átfogó értékelési módszereket, érdemes kitérni röviden más típusú értékelésekre. A versenyszabályozás működéséről, hatékonyságáról a nemzetközi szervezetek rendszeresen készítenek értékeléseket. Az OECD országtanulmányokban foglalkozik a versenyszabályozás jogi kereteinek, intézményrendszerének értékelésével. Az általában vett szabályozás javításával (*better regulation*) az OECD-n kívül több nemzetközi szervezet – például *Világbank*, *UNCTAD* – foglalkozik. A *Global Competition Review* – a témakör legnagyobb hírügynöksége, újságja és portálja – 16. éve adja közre rangsorát a világ vezető versenyszabályozó hatóságairól. Ezek az értékelések többnyire kvalitatív információkra, elégedettségi felmérésekre, interjúkra támaszkodva próbálják a hatóságok tevékenységét számszerűsíteni.

A közgazdaság-tudományi szakirodalom elsősorban a versenyszabályozás egyes ügýtípusainak (kartellek, összefonódások/fúziók, erőfölénnyel való visszaélés stb.) tapasztalatait elemzi, egyes döntések vagy nagyobb adatscsoportok vizsgálata alapján. Esetenként összekötik a verseny alakulását a gazdaság egy-egy kiválasztott tényezőjével, mint termelékenység, növekedés vagy innováció (OECD [2014b], Halpern–Muraközy [2012]). Az irodalom egy újabb köre a verseny jóléti hatásait vizsgálja.

Ebben a tanulmányban az értékelési lehetőségek egy viszonylag körülhatárolt területével foglalkozunk, a versenyhatóságok által készített, jóléti hatásokat kimutató értékelésekkel. A versenyhatóságok tevékenységének értékelései, akár maguk a hatóságok, akár külső szakértők végezik, általában a vizsgált kérdéskör szakirodalmában megjelenő tudományos eredmények figyelembevételével születnek.

A versenyhatóságok értékelésére szolgáló módszerek OECD [2012] és Ormosi [2012] alapján két dimenzió szerint csoportosíthatók. Az első dimenzió az értékelés tárgya vagy célja. Itt két fő kategória van. Az egyik esetben az értékelés egy-egy intézkedés hatását vizsgálja, a másikban a versenyhatóság saját működését igyekszik számszerűsíteni, hogy az adófizetőknek beszámolhasson tevékenysége hatékonyságáról. A második dimenzió: a beavatkozás utáni értékeléshez a felhasznált adatok intézkedés előtről származnak-e (*ex ante*) vagy utánról (*ex post*).³

² Az Európai Unió digitális belső piacának gyors kialakulása esetén például az EU GDP 4 százalékának megfelelő haszonnal számolt 2020-ra a *Copenhagen Economics* (*Copenhagen Economics* [2010] 4. o.).

³ Fontos az, hogy mind az *ex ante*, mind az *ex post* típusú értékelés beavatkozás utáni, egyébként inkább előrejelzésről, mint értékelésről lenne szó. A különbség az, hogy *ex ante* típusú értékelésnél nem gyűjtenek új adatokat a beavatkozás utánról, az *ex post* értékelésnél pedig igen.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a fenti két dimenzió szorosan összefügg. Az egész hatóság értékelését a sokkal könnyebben és gyorsabban hozzáférhető *ex ante* adatok segítségével szokták elvégezni, míg egy-egy intézkedés esetében lehetőség nyílik az utólagos adatgyűjtésre, így az inkább *ex post* típusú szokott lenne. Ezért – némi leegyszerűsítéssel – két alapvető értékelési módszert különböztethetünk meg.

Beszámolási célú értékelések: ilyenek például az éves jelentések, amelyek többek között számot adnak a hatóság által végzett tevékenységről, a felhasznált forrásokról és egyes értékelések kiterjedhetnek a hatóság által végzett tevékenység jólétre gyakorolt várható hatásának becslésére is. Az ilyen értékelések fontos funkciója a hatósági munka átláthatóságának növelése és a hatóság munkájának bemutatása az adófizetők számára. Az értékelések készítői a versenyhatóságok.

Hatósági beavatkozások utólagos (ex post) értékelései: ezek az elemzések jellemzően a beavatkozások után abból a célból készülnek, hogy a beavatkozások tényleges, bekövetkezett hatását próbálják megbecsülni. Az *ex post* értékelések általában idő- és költségigényesek, ezért csak egy-egy részterületre készülnek *ad hoc* jelleggel. Az értékelés a beavatkozás eredményességéről is tájékoztatást ad, segítve ezzel a hatóságok későbbi döntéshozatalát. Az elemzéseket a hatóságok, külső szakértők (tudományos kutatók, konzulens cégek), nemzetközi szervezetek is végezhetik.

Az általunk vizsgált – a versenyhatósági beavatkozások várható jóléti hatásait számszerűsítő – értékelések (*ex ante impact assessment*) az első kategóriába tartoznak. A számszerűsítés eredményét (jellemzően a fogyasztóknál jelentkező hasznot) összevetik a versenyhatóság működtetésére szánt összeggel. Az így kialakult arányszám – a haszon számbavételi módjától függően – jelzés lehet arra, hogy milyen jóléti haszonnal számolhat a társadalom az adott versenyhatóság működésekor.

Tanulmányunk további része három fejezetből áll. Először áttekintjük az *ex ante* értékelések logikáját, majd néhány példát és statisztikát mutatunk be egyes versenyhatóságok értékeléseiből, végül az értékelésünk elkészítésekor felmerült néhány elméleti és gyakorlati dilemmát tárgyalunk.⁴

AZ EX ANTE ÉRTÉKELÉSEK LOGIKÁJA

A hatóságok átlátható működésére vonatkozó követelmények erősödése egyre több versenyhatóságot készített arra, hogy a versenyszabályozási tevékenység hasznát is számba vegye. Az OECD által 2012-ben gyűjtött adatok szerint a 46 vizsgált versenyhatóság 35 százaléka (16 hatóság) nyilatkozott úgy, hogy rendszeresen készít valamiféle értékelést a jóléti hasznról (OECD [2012] 8. o.).

⁴ Ezekkel a dilemmákkal elsősorban akkor találkozunk, amikor a GVH *ex ante* értékelésének külső bírálatát végeztük el (Muraközy–Valentiny [2014]).

Közülük négyen – az *Office of Fair Trade* (OFT) az Egyesült Királyságban, a *Federal Trade Commission* (FTC) és a *Department of Justice* (DoJ) az Egyesült Államokban, valamint újabban a *Federal Competition Commission* (FCC) Mexikóban – ezt törvényi kötelezettség alapján készítik, amely részükre többféle teljesítményindikátort ír elő. Az Egyesült Államokban a kormányzati teljesítmény és eredmények 1993-as törvénye (*Government Performance and Result Act*) alapján készülnek az amerikai versenyhatóságok értékelései (*Werden* [2008] 445. o.), az Egyesült Királyságban kezdetben a pénzügyminisztériummal, később a gazdasági minisztériummal (*Department for Business, Innovation and Skills*) kötött megállapodások szolgálnak a kötelezően elkészített értékelésnek alapjául (*CMA* [2015] 3. o.). A 12 másik hatóság önkéntes alapon foglalkozik vele. Az utóbbiakhoz sorolható a magyar Gazdasági Versenyhivatal is, ahol 2015-ben második alkalommal készült el a nemzetközi gyakorlathoz jól illeszkedő értékelés (*GVH* [2013], [2015]).

Az *OECD* [2012] elemzésben szereplő 46 válaszadó 20–24 százaléka rendszeresen elemzi a versenykorlátozó megállapodások, az erőfölényes visszaélések és a fűzők esetében történő beavatkozások jóléti hatásait, 13 százaléka a versenypártolás hatásait és 9 százaléka az egyéb beavatkozásokét (például fogyasztóvédelem) is (9. o.).⁵ Azok a hatóságok, amelyek nem végeztek a jóléti haszonra vonatkozó hatásvizsgálatokat, ezt elsősorban erőforrásaik, a szükséges adatok, az elegendő ügyszám, valamint megfelelő módszertan hiányával indokolták. A válaszok alapján láthatóvá vált, hogy a rendszeres *ex ante* hatásértékelések elvégzése, a hatóságok átlátható működésének és társadalmi hasznosságának bemutatása a sokszor eltérő felkészültségű szabályozók esetében csak akkor lehetséges, ha standardizált módszertannal, viszonylag kis erőforrás-ráfordítással végezhető el.

Mint láttuk, amikor átfogó, az eljárások széles körére kiterjedő képet szeretnének kapni a hatóság beavatkozása által keltett jóléti haszonról, akkor a nemzetközi „legjobb gyakorlat” szerinti *ex ante* megközelítést alkalmazzák. Ez azt jelenti, hogy az értékelés csak olyan adatokat használ, amelyek már a beavatkozáskor rendelkezésre álltak, és nem támaszkodik olyan információkra, amelyek már a beavatkozás után keletkeztek, még akkor sem, ha maga az értékelés akár több évvel a beavatkozás után készül el. Ennek nyilvánvaló hátránya az, hogy sokkal kevésbé pontos, mint ha az utólagos adatokat is felhasználnák, s ez bizonyos ügyekben nagyon lényeges torzításhoz vezethet. Ezt a hátrányt azonban nagymértéken ellensúlyozzák az előnyei.

Az *ex ante* megközelítést az indokolja, hogy az értékelés röviddel a tárgyidőszak után elkészülhet, s alapvetően a már rendelkezésre álló adatokból elvégezhető. A nagy ügyszám és az előzetes jelleg miatt azonban az *ex ante* hatásértékelések jellemzője a nagyfokú leegyszerűsítettség (ami gyakran megbízhatatlanná teszi a következtetéseket). Továbbá mivel fajlagosan kevesebb erőforrást igényelnek *ex ante*

⁵ A fogyasztóvédelmi tevékenység adatánál azt is figyelembe kell venni, hogy sok versenyhatóság nem végez ilyen tevékenységet.

hatásértékelések, mint az az *ex post* értékelések, így rendszeresen elvégezhető. A beavatkozások általában sokáig hatnak, nincs olyan egyértelmű időpont, amikor azt lehetne mondani, hogy már nem érvényesül a hatás, ezért az *ex post* elemzések sem adnak egyértelmű képet a beavatkozás teljes jóléti hatásáról. *Ex post* jelleggel sem lehet minden beavatkozást mérlegre tenni (például a tiltások elmaradt jóléti hasznait és költségeit), ahol pedig igen, ott nagy erőforrásigénnyel kell számolni, ezért csak egy-egy ügy esetében készül ilyen elemzés.

Az elemzést készítő hatóságok a várható haszon számbavételekor a beavatkozásból származó közvetlen pénzügyi megtakarítást számolják ki, figyelmen kívül hagyva mind a közvetett (például az innovációra gyakorolt), mind a nem pénzügyi hatásokat. Mint látni fogjuk, ezt részben módszertani nehézségek, részben az értékelés óvatos jellege magyarázzák.

A fúziókra, versenykorlátozó megállapodásokra és az erőfölényes visszaélési ügyekre kialakított számítási módszertan azt az összeget próbálja megállapítani, amelyet a fogyasztók a versenyhatóság beavatkozása miatt nem lesznek kénytelenek viselni, más néven az elkerült veszteséget. A veszteség a be nem avatkozás esetében megvalósuló többletkiadás miatt érné a fogyasztókat, ilyenkor jóléti többlet jön létre a be nem avatkozás esetéhez képest. A következő fejezetben részletesebben is bemutatjuk, hogy ez a hatósági beavatkozás által érintett piaci forgalomnak, a megszüntetett vagy elkerült áremelkedéseknek és az árhatás feltételezett időtartamának a szorzatát jelenti (Werden [2008] 434. o., OECD [2014a] 6. o.). Amennyiben erre vonatkozóan nincsenek megfelelő ügyspecifikus adatok, akkor alapértelmezett (*default*) értékekkel számolnak. Ha az ügyek vizsgálata lehetővé teszi, vannak hatóságok, például az Egyesült Királyságban a versenyhivatal (OFT) mellett a versenybizottság (*Competition Commission, CC*),⁶ amelyek alkalomszerűen próbálják megbecsülni a minőségre, innovációra gyakorolt dinamikus hatást is. Egyes esetekben becslésekkel kísérleteznek a versenyhatósági beavatkozások elrettentő hatásának mérésére is, ezek azonban egyelőre csak kiegészítő információként szerepelnek az *ex ante* hatástanulmányokban.

Az *ex ante* hatásértékelés egyik legfontosabb vonása az egész folyamatra jellemző óvatos megközelítés, vagyis a paraméterek és módszerek olyan megválasztása, ami kérdéses esetekben lefelé becsüli a mért hasznot. Erre az *ex ante* hatásértékelés jellege szinte kötelezi a készítőjét, hiszen ezzel lehet eloszlatni azokat a kétségeket, amelyek azért támadhatnak, mert az értékelést a hatóság saját maga végzi. Az óvatos szemlélet megnyilvánul az egyes ügyek és ügycsoportok értékelésénél alkalmazott feltételek meghatározásában: a bizonytalan pontokon a korrekt eljárás az, ha a haszonnak inkább alsó becslését adják. A nehezen mérhető és gyakran bizonytalan eredményt hozó dinamikus hatásokkal (például az innováció) az elemzések nem foglalkoznak, hanem a *statikus fogyasztói hasznot* mérik. Mint a következő feje-

⁶ Az OFT és CC 2014. április 1. után együttesen CMA (*Competition and Markets Authority*).

zetben részletesebben is látni fogjuk, az óvatos megközelítéssel az értékelés akár többszörösen is alulbecsülheti a versenyszabályozás tényleges hasznát.

A rendszeres vizsgálatok eddigi eredményei arra utalnak, hogy az egyes években adódó eredmények az ügyek gyakran változó száma és az egyes ügytípusokon belül a vizsgált esetek nagyságrendje miatt jelentősen ingadoznak, így az ingadozások gyakran csak a nagyon nagyméretű, de ritkán bekövetkező fúziók vagy kartellek kiugró hatásait tükrözik, nem pedig a versenyhatóság hatékonyságának vagy társadalmi hasznának ingadozását. Ennek kiküszöbölésére többéves mozgó átlagokat számolnak, így az eredmények valamivel kevésbé ingadoznak. Az FTC ötéves, az OFT és a holland versenyhatóság (*Nederlandse Mededingingsautoriteit*, NMa)⁷ hároméves mozgó átlagokat használ (Davies [2013] 4. o.).

A haszon kimutatásához használt számításokban alapvetően *pontbecsléseket* alkalmaznak, az eredményeket nem intervallum formájában közlik. A becslések egyszerű előállítási módjának igénye és az ügytípusok lehetséges egységes kezelésnek követelménye mellett a bizonytalanul meghatározható feltételek és a becslések óvatos jellege is ezt a megoldást indokolják. Ugyanakkor egyes esetekben szükség lehet alsó és felső határértékek közötti adatközlésre is.

A rendszeres *ex ante* hatástanulmányt készítő hatóságok közül az eddig felhalmozott szakmai tapasztalatok alapján a főbb kérdésköröket tekintve az amerikai (FTC, DoJ), a brit (OFT, CC), a holland (NMa), és az EU (Versenypolitikai Főigazgatóság, *Directorate-General for Competition – DG Comp*) hatósági gyakorlatot tekintik mértékadónak, de hivatkoznak mások, például a portugál versenyhatóság (*Portuguese Competition Authority – PCA*) gyakorlatára is. 2012-ben öt hatóság volt, amelyek *ex ante* hatásértékeléseiket rendszeresen nyilvánosságra is hozták (EU, FTC, DoJ, OFT, NMa), a Gazdasági Versenyhivatal 2015-re már két alkalommal közölte saját értékelését (Davies [2010], [2013] 8. o.). Az értékelések azt mutatták, hogy a számba vett, nagyon ingadozó mértékű közvetlen jóléti hasznok a hatóságok működési költségeinél legalább négy-ötszörösen nagyobbak voltak (OFT [2009] 4. o., CMA [2015] 3. o., DoJ [2015] 15., 29. o., FTC [2014] 43. o., GVH [2015] 1. o.).

Az *ex ante* hatásértékelések köre a fúziókat és a versenykorlátozó megállapodásokat minden esetben tartalmazza, többnyire felöleli az erőfölényes visszaélési ügyeket is, és alkalmanként más versenyhatósági tevékenységre is kiterjed. Egyes esetekben az elrettentés esetleges nagyságrendjére vonatkozó külső becsléseket is közölnek.

⁷ A hivatkozások idején még NMa, 2013. április 1. után ACM (*Authority for Consumers and Markets*).

MEKKORA A VERSENYHATÓSÁGOK MŰKÖDÉSÉNEK A HASZNA?

Ebben a fejezetben példaként és a nagyságrendek érzékeltetésére bemutatunk néhány versenyhatóság *ex ante* értékelésének eredményét *Ormosi* [2012] táblázata alapján. Az 1. táblázat a hatóságok saját *ex ante* hatástanulmányai alapján készült, és a fogyasztóknál kimutatott pénzügyi hasznot, valamint zárójelben a számításba került ügyek számát mutatja.

Az első fontos észrevétel, hogy a GDP-vel való összehasonlítás jó közelítést adja a versenyhatósági szabályozásból származó haszon mértékének. A versenypolitika kimutatott hasznának nagyságrendje a GDP tízezrede: például az Egyesült Királyság GDP-je ebben az időszakban 3000 milliárd font körül volt, és a versenypolitika kimutatott haszna évi 400 millió font körül alakult. Ez a haszon igen magas a versenypolitikai intézmények működtetésére fordított, évi mintegy 20 millió fonthoz képest.

1. TÁBLÁZAT • A versenyhatóságok *ex ante* hatástanulmányainak eredményei

	Kartellek		Fúziók		Egyéb versenyszabályozás	
	fogyasztói megtakarítás	a GDP %-ában $\times 10^{-4}$	fogyasztói megtakarítás	a GDP %-ában $\times 10^{-4}$	fogyasztói megtakarítás	a GDP %-ában $\times 10^{-4}$
<i>Európai Unió (milliárd euró)</i>						
2010	7,2 (7)	5,87	4,2–6,3 (16)	4,28	Nem közölt (58)	—
2009	1,2 (6)	1,02	5,6 (16)	4,77	2,0 (54)	1,70
2008	1,7 (7)	1,36	5,5 (24)	4,41	4,3 (111)	3,45
2007	3,8 (8)	3,06	Nem közölt (23)	—	Nem közölt (133)	—
<i>Egyesült Államok, DoJ (milliárd dollár)</i>						
2010	0,05 (60)	0,03	0,19* (19)	0,13	0,19* (4)	0,13
2009	0,60 (72)	0,42	1,02 (12)	0,72	0,02 (2)	0,01
2008	0,02 (54)	0,01	0,48 (16)	0,33	0,05 (4)	0,03
2007	0,56 (40)	0,41	0,15 (12)	0,11	0,02 (2)	0,01
<i>Egyesült Államok, FTC (milliárd dollár)</i>						
2010	n. a.	—	0,59 (16)	0,4	0,51 (6)	0,35
2009	n. a.	—	0,79 (13)	0,55	0,19 (7)	0,13
2008	n. a.	—	0,36 (13)	0,25	0,03 (4)	0,02
2007	n. a.	—	0,81 (20)	0,58	0,08 (11)	0,06
<i>Egyesült Királyság, CC + OFT** (milliárd font)</i>						
2009/2010	0,083	0,57	0,235 (11)	1,62	0,083	0,57
2008/2009	0,083	0,59	0,229 (15)	1,64	0,083	0,59
2007/2008	0,083	0,57	0,309 (14)	2,13	0,083	0,57

* Fúziók és egyéb (magánjogi úton érvényesített) versenyszabályozás 2010-ben együtt.

** Kartellek és egyéb versenyszabályozás együtt.

Megjegyzés: Zárójelben a számításba került ügyek száma.

Forrás: *Ormosi* [2012] 5. o.

A második megfigyelés az, hogy a kimutatott haszon nagyobb része származik a fúziókontrollból, mint a kartellek elleni fellépésből. Lényeges azonban, hogy – amint később ezt részletesen bemutatjuk – az értékelések általában nem foglalkoznak az elrettentési vagy dinamikus hatásokkal, illetve a versenyhatóság sok más tevékenységével (például versenypártolás, fogyasztóvédelem). Ezek figyelembevétele feltehetően lényegesen megváltoztatná a kimutatott nagyságrendeket.

Harmadszorra érdemes rámutatni arra, hogy a kimutatott haszon mértéke gyakran jelentősen ingadozik. Ez elsősorban az adott évben felmerülő ügyek számának és nagyságának változékonyságából származik, és nem a versenyhatóság működési hatékonyságának változásából. A vállalatok méretének „vastag szélű” eloszlásából következik, hogy egy-egy ügy nagy részét kiteheti az adott évi haszonnak. Ezért a versenyhatóságok gyakran nem egy-egy évre végzik el az értékelést, hanem több évre átlagolják.

A negyedik lényeges pont az, hogy éppen a kihagyott tényezők és a nagy ügyek miatt nem igazán alkalmas a módszer az időbeli vagy a különböző hatóságok közötti pontos összehasonlításra. Például egy jobban működő hatóság elrettentő ereje erőteljesebb lehet, így csak kevesebb ügy kerül be a számításba. Az értékelések elsősorban a haszon nagyságrendjének bemutatására, érzékeltetésére alkalmasak.

A magyar versenyszabályozásból származó haszon nagyságrendjét a GVH [2015] mutatta ki. Ennek alapján a GVH működése a 2009 és 2014 közötti időszakban legalább 97 milliárd forint haszonnal járt a fogyasztók számára. Ez a haszon közel ötszöröse a GVH működésére fordított forrásoknak (GVH [2015] 1. o.).

AZ ÉRTÉKELÉSEK SORÁN FELMERÜLŐ FŐ DILEMMÁK

Ebben a fejezetben megpróbáljuk részletesebben elemezni azokat a főbb szempontokat, amelyeket a versenyhatóságok *ex ante* típusú hatástanulmányaik során figyelembe vesznek.

Az értékelés célja, a jólét számbavétele

A versenyhatóságok munkájában a fogyasztói jólét növelése mindenütt szerepet játszik, még akkor is, ha nem minden hatóság tekinti ezt elsődleges céljának. A holland NMa által végzett felmérésre válaszoló 56 hatóság 39 százaléka gondolta úgy, hogy elsődleges célja a fogyasztói jólét emelése, 50 százalékuk a célok egyikeként említették, míg 19 százalékuk a fogyasztói jólét emelését a versenyhatósági tevékenység egyik lehetséges következményeként említette. Küldetésnyilatkozataikban a hatóságok a feladataik meghatározásánál 50 százalékuk explicit módon hivatkozik a fogyasztói jólétre, 20 százalékuk csak közvetve, 30 százalék pedig egyáltalán nem említi. A versenytörvények 48 százalékában szerepel a fogalom, 28 százaléka utal rá, 24 százaléka pedig nem foglalkozik vele (ICN [2011] 11–15. o.).

Vannak hatóságok, amelyek nem a fogyasztói jólétet, hanem a teljes társadalmi jólétet⁸ tekintik a versenyhatósági tevékenység fő céljának. Ez közgazdasági nézőpontból helyes megközelítés, hiszen ekkor veszik egyaránt figyelembe a termelési és alokációs hatékonyságot is (*Sinderen–Kemp* [2008]). Ezek a hatóságok (mint például az ausztrál hatóság is) azonban úgy vélik, hogy a hosszú távú fogyasztói többlet alakulása jól közelíti a teljes társadalmi jólét változását (*ICN* [2011] 29. o.). Ez az összefüggés hosszú távon valószínűleg érvényesül, de a gyakorlatban jelentkező átváltás a két megközelítés között. Például a DoJ a közvetlen, azonnali fogyasztói jólétet helyezi előtérbe, a hosszabb távú hatásokkal csak akkor számol, ha azok valóban jól előreláthatók és igazolhatók. A hatóságok között többen úgy fogalmaztak, hogy a versenyjog érvényesítése során kevésbé veszik számításba a teljes társadalmi jólét szempontjait, viszont a versenypártoló tevékenységükben már hangsúlyosabb szerepet kap.

A holland hatóság (NMa) véleménye szerint a helyes megfogalmazás az, ha a hatóság nem a jólét maximalizálására, hanem a jólét elősegítésére törekszik (idézi: *ICN* [2011] 30. o.). Elismerik, hogy elméletileg a teljes társadalmi jólét lehetne a cél, de gyakorlati szempontokból a fogyasztói jólét választása válik a legjobb opcióvá a hatóságok számára (*Cseres* [2007]). A fogyasztói jólét választása a gyakorlatban azt jelenti, hogy a fogyasztói jólét addig nő, amíg a fogyasztók annál alacsonyabb áron is meg tudják vásárolni a termékeket, mint amit egyébként fizetnének értük. Hosszú távot tekintve az előbbi, rövid távot tekintve az utóbbi használata a célszerű. A rövid távú fogyasztói jólét alkalmazása azonban nem akadályozhatja a termelők beruházásait, innovációját, azaz dinamikusan is érvényesülnie kell a jóléti hatásnak, más szóval a mai fogyasztók támogatása nem okozhat kárt a jövőbeli fogyasztóknak. Ebben az esetben is megmutatkozik a közgazdasági elmélet számára elfogadható szemlélet – teljes társadalmi jólét figyelembevétele – és a gyakorlati alkalmazhatóság között feszülő ellentét. Ennek feloldásaként Massimo Motta, az Európai Bizottság versenyügyekért felelős vezető közgazdásza megjegyzi: „a legtöbb esetben azonban nem változtatna a versenypolitikai ajánlason, ha az átfogóbb döntési kritérium helyett a szűkebbet alkalmaznánk” (*Motta* [2007] 23. o.).

A figyelembe vehető jóléti szempontokat és ezek elemzésbe való beillesztését a fúziók példáján szemlélteti *Sinderen–Kemp* [2008]. A legegyszerűbb számbavételi mód az árak vizsgálata, s ha a fúziót követően feltételezhető az áremelkedés, indokolt lehet a fúzió tiltása. Ha a várható hatékonyságváltozást is figyelembe veszik, akkor nem csak az ennek következtében feltételezhető árcsökkenés mellett válhat elfogadottá a fúzió, hanem abban az esetben is, ha a fúziót követően ugyan emelkednek az árak, de középtávon már a fogyasztók a minőségjavulással jobban járnak. Az is lehetséges, hogy a hatékonyságjavulás ára az, hogy a fogyasztói többlet egy része a termelőkhoz kerül, ekkor a hatékonyságjavulásnak nagyobbak kell lenni, mint

⁸ Társadalmi többlet = fogyasztói többlet + termelői többlet.

amennyi veszteséget ez a fogyasztóknak okoz. Előfordulhat, hogy a két többlet közötti viszonyt politikai szempontból kívánják befolyásolni, ekkor különbözőképpen súlyozhatják a termelők és fogyasztók többletét, s el is tekinthetnek a két többlet közötti viszony alakulásának vizsgálatától, és csak az együttes társadalmi többlet növekedését veszik figyelembe a fúzió engedélyezésénél.

A hatékonysági előnyök előzetes felmérése meglehetősen bizonytalan, a fúziók nagy része a résztvevők szempontjából is sikertelennek bizonyul. Ezért a versenyhatósági elemzések fogyasztóitöbblet-központúságára úgy tekintenek, mint ami képes ellensúlyozni a hatóságnak a cégekkel szembeni szükségképpen fennálló alulinformáltságát.⁹ A fogyasztói jólét szerinti elemzést azért is elfogadhatónak tartják, mert ezzel ellensúlyozható a cégek nagyobb lobbijereje is (Neven–Röller [2005]). A legfontosabb szempont azonban valószínűleg az, hogy a fogyasztói jólét viszonylag könnyen definiálható, az elemzésekhez alacsonyabb költséggel kiszámolható, és a nagyközönségnek jobban is elmagyarázható. A fúziók fenti példája azonban csak azt mutatja meg, hogy a hatósági döntés kialakulásáig elvben milyen elemzési lépéseket tehetnek a hatóságok. A versenyhatóság tevékenységének értékelésekor azonban a döntés utáni helyzet elemzése kerül előtérbe, és az elemzés elvégzéséhez a fogyasztói jólét nyújtja a legmegvalósíthatóbb lehetőséget.

Két szempont említendő még az elemzés céljaival, felhasználásával összefüggésben. Először: az egymást követően elkészülő elemzések esetén óhatatlanul felmerül az időbeli összehasonlítás kérdése, annak ellenére, hogy a készítőik minden esetben hangsúlyozzák az elért „eredmények” esetlegességét, azt, hogy az ügyek nagyságrendje és száma évről évre jelentősen ingadozhat. Ezek a szempontok a hatóságok közötti *ex ante* hatásértékelésen alapuló összehasonlítást is nehezen értékelhetővé teszik. Az évente előforduló ügyek száma és nagyságrendje okozta ingadozást a hosszabb (öt-hat éves) időszakok választásával és a folytonos értékelés helyett az időszakonként (mondjuk, két évente) megismételt értékelés készítésével lehet csökkenteni.

Másodszor: az *ex ante* hatásértékeléseken felgyűlt újabb tapasztalatok tanulságai beépülnek a hatóságok munkájába. Egyes hatóságoknál, ahol kialakult az egyes ügytípusokra osztható működési költségek és hasznok számbavétele, felvetődhet az a kérdés, hogy eltérő mértékű hasznot hoznak-e a különböző ügytípusok. Davies [2010] például az OFT számításai alapján felhívja a figyelmet arra, hogy a különféle beavatkozási típusok által létrehozott fogyasztói többletek jelentősen különböznek egymástól: a fúziókontroll „megtérülése” volt a legnagyobb, a fogyasztóvédelem és a versenykorlátozó megállapodások elleni fellépés megtérülése viszont átlag alatti volt. Az ilyen összehasonlításokat természetesen mindig is korlátozni fogja az,

⁹ Jean Tirole Nobel-díjas előadásának egyik sugallata, hogy bizonyos értelemben a piac- és vállalatelmélet főbb vonulatait a szabályozók alulinformáltsága inspirálta (Tirole [2015]).

hogyan a különféle ügýtípusok esetében a kimaradt közvetett hatások nagyságrendje egészen eltérő lehet.

Amennyiben ügýtípusok szerinti ösztönző jelleggel is használják az értékelést, akkor a marginális haszon számbavételére van szükség. Minden, a kérdéssel foglalkozó szerző felhívja ugyanakkor a figyelmet arra, hogy ezt a tevékenységek közötti rangsorolást csak nagyon óvatosan szabad végrehajtani, sok év átlagát kell figyelembe venni, mert nagyon könnyen adhat téves jelzéseket, ösztönözhet például a fúziók tiltásának megszorodására és a kis volumenű, de elrettentő hatása miatt fontos területek jogérvényesítésnek gyengülésére (*Bergman* [2008] 404–405. o.).

Óvatos becslés

A versenyhatósági döntések bizonyos hatásainak kimutatása rendkívül nehéz, a nem gazdasági előnyök vagy a versenyképességre gyakorolt hatás számszerűsítése nem végezhető el pontosan, és így nem szokott szerepelni az ilyen jellegű dokumentumokban. Hasonlóan nehéz volna kiszámítani a közvetett hasznot és a nem ár jellegű hatásokat. Az értékelések általában a fúziókkal, versenykorlátozó megállapodásokkal és erőfölényes visszaéléssel foglalkoznak, nem terjednek ki az ezen eljárásokon túli tevékenységekre, hiszen ehhez más szempontok figyelembevétele és más módszertan lenne szükséges.¹⁰ Az egyes ügýtípusoknál és konkrét ügyeknél alkalmazott értékelési döntési szabályokban a kisebb haszon bemutatását lehetővé tevő változattal végzik el a számításokat.

Az óvatosság jegyében a holtteher-veszteség vagy az elrettentés hatásának a vizsgálatára ritkán, külön elemzés keretében kerül sor, ennek módszertana és szemlélete jelentősen eltérhet a közvetlen hatások becslésétől. A következőkben bemutatjuk, hogy milyen nagyságrendet jelenthetnek ezek a kihagyott hatások.

Az OFT számára készített két tanulmány tesz kísérletet arra, hogy megbecsüljék a versenyhatóság működése által létrehozott elrettentő hatás mértékét. A Deloitte által készített *OFT* [2007a] tanulmányhoz interjúkat készítettek jogászokkal, közgazdászokkal és versenyjogászokkal, illetve vállalati felméréseket végeztek. Az eredmények azt mutatták, hogy 2004 és 2006 között minden az OFT által megtiltott vagy csupán kötelezettségvállalással elfogadott fúzióra öt olyan fúzió jutott, amelyben a felek meg sem kísérelték a megállapodást, attól tartva, hogy nem fogja engedélyezni a versenyhatóság. Hasonló módon: minden, az OFT által felgöngyöltített kartellnél öt (de a vállalati felmérés szerint 16), a versenykorlátozó megállapodásoknál hét (a vállalati felmérés alapján hét), a piaci erővel való visszaéléseknél pedig négy (a vállalati felmérés szerint tíz) olyan jogsértés maradt el, amit a vállalatok előzetesen megfon-

¹⁰ Például az *OFT* [2009a] külön tanulmányban vizsgálja a fogyasztóvédelmi tevékenységből származó előnyöket.

toltak. A tanulmány ezeket a számokat óvatos becslésként kezeli. A felmérés eredményei tehát arra utaltak, hogy az elrettentő hatás a közvetlen hatás többszöröse: még az ötszörös szorzó is óvatosságnak tűnik (*OFT* [2007a], [2011] *Gordon–Squires* [2008]).

Az *OFT* másik, 2011-ben készült elemzése a Deloitte és a London Economics által végzett újabb, szélesebb körű kutatás eredményeit ismerteti. Ezek szerint a viszsztatartó hatás a közvetlen hatásnak a kartellek esetében 28-szorosa, a többi versenykorlátozó megállapodás esetében 40-szerese és az erőfölényes visszaéléssel foglalkozó eljárások esetében 12-szerese lehet (*OFT* [2011] 7. o.). Az elrettentő hatással foglalkozó irodalom további eredményeit *Davis–Majumdar* [2002] munkája, illetve az *OFT* [2011] tanulmánya mutatja be.

Egy másik kimaradó elem a holtteher-veszteség, ez elvben bármely, a határköltiséget meghaladó ár mellett létrejön, versenyszabályozásban azt a hatását vizsgálják, hogy a fogyasztók egy része a megnövekedett ár miatt már nem vásárol. A holtteher-veszteség a kereslet rugalmasságától is függ. Tökéletesen rugalmas kereslet mellett (a fogyasztók az áremelkedés hatására egyáltalán nem vennék a terméket) nem volna holtteher-veszteség. Minél kisebb a kereslet árrugalmassága, annál nagyobb lehet a holtteher-veszteség. A holtteher-veszteség abszolút értékét természetesen a piac mérete is befolyásolja (*Motta* [2007] 45–46. o.).

Davis–Majumdar [2002] a holtteher-veszteség vizsgálatának addigi irodalmán keresztül mutatta be az *OFT* által alkalmazható számítási eljárásokat. Ezek alapján az *OFT* a fúzióvizsgálatai során becsléseket készített a holtteher-veszteségre is. A fúzióknál elkülönítették az árhatást – ez azoknál a fogyasztóknál jelentkezett, akik az emelt ár mellett is fogyasztottak –, valamint a holtteher-hatást. Az utóbbit az árhatás, az árváltozás és a keresletrugalmasság szorzatának a felével azonosították (*OFT* [2007b] 14. o., *OFT* [2010] 19–27. o.).

A holtteher-veszteség kérdésével azért is érdemes foglalkozni, mert nagyságrendjére vonatkozóan több vizsgálat is készült. *Davis–Majumdar* [2002] durva becslése szerint a brit gazdaságban a holtteher-veszteség és a túlzott profit együtteséből származó teljes fogyasztói veszteség a GDP 10,5–11 százalékát is elérheti (*Davis–Majumdar* [2002] 32. o.). *Cowling–Mueller* [1978] az Egyesült Államok 734 nagyvállalatának és az Egyesült Királyság 103 nagyvállalatának adatai alapján a holtteher-veszteséget az előbbi országban a bruttó vállalati termék 3,96, az utóbbiban 3,86 százalékában állapította meg (740–742. o.). *Masson–Shaanan* [1984] a meglévő piacszerkezet holtteher-veszteségét (2,9 százalék) és a feltételezett, monopólium melletti holtteher-veszteségét (11,6 százalék) hasonlította össze az Egyesült Államok 37 feldolgozóipari ágazatában – s a két adat különbségével (8,7 százalék) mérte a verseny „értékét” (*Masson–Shaanan* [1984] 520. o.). Végül megemlítjük *Hüschelrath* [2008] vizsgálatát: az Egyesült Államok 2004–2006 közötti aggregált adatainak alapján a versenyhatóságok közvetlen kiadásait és az eljárásokkal összefüggésben felmerülő közvetett költségeket együttesen 2,126 milliárd dollárra becsülte, míg a holtteher-veszteséget 13 milliárd dollárra (23–29. o.). Ebből az következhet,

hogya ha a versenyhatóságnak sikerül a monopolhelyzetből származó holtteher-veszteséget 1 százalékkal csökkenteni, akkor ez például Svédországban a hatóság költségvetésének négyszeresét tenné ki, az Egyesült Államokban ötszörösét, valamint az Európai Unió esetében 12-szeresét (*Bergman* [2008] 399–400. o.)

A holtteher-veszteség számbavétele mindazonáltal nem vált széles körben elterjedté. Ismereteink szerint fúziós ügyekben a holland NMa, a portugál PCA, a brit OFT és az amerikai DoJ alkalmazza, erőfölénnyel való visszaélésnél a DoJ számítja ki (*ICN* [2011] 56. o., *Mateus és szerzőtársai* [2008] 45. o., *Davies* [2013] 6–7. o.). A holtteher-veszteség kiszámítására ott van nagyobb esély, ahol a fúzióknál szimulációs modelleket alkalmaznak, hiszen az ilyen szimulációk már eleve felhasználnak rugalmasságbecsléseket. Annak ellenére, hogy a közgazdasági elmélet szempontjából nagyon is indokolt lenne, a számítási feladatok nagy erőforrásigényével, az óvatos megközelítés érvényesítésével és a különböző ügytípusok lehetőség szerint egységes kezelésével érvelve végül *Davies* [2013] sem javasolta, hogy beveggyék az OECD készülő iránymutatásába (10. o.).

Az *ex ante* hatástanulmányok általában egyetlen számban foglalják össze, hogy a hatóság működésének hatására mekkora fogyasztói haszon jött létre. Az érvelések szerint ez így egy „óvatos becslés”, vagyis abban lehetünk biztosak, hogy legalább ekkora volt a haszon. Bár bevallottan „hozzávetőleges” eredmény ez az egyetlen szám, a becslés háttérének ismerete nélkül azt is sugallhatja, hogy egzak, „mérnöki pontosságú” eredményről van szó (*Luchetta–Hoeppner* [2012]). Elvben elképzelhető volna, hogy – amint statisztikában gyakran szokásos – az óvatos becslés helyett egy intervallumot adjanak meg.

Ennek azonban számos akadályja van. A haszon egy része a hiányzó adatok, illetve az ezzel összefüggő óvatos döntések következtében nem szerepel a számításban, vagy nem is számszerűsíthető. *ICN* [2011] által közzétett felmérésben ugyan a hatóságok háromnegyede szerint számszerűsíthető a fogyasztókat ért kár (és így a beavatkozások keltette jóléti többlet), de egyesek úgy vélték, hogy ennek csak a nagyságrendjét, esetleg az intervallumát lehetne meghatározni (43. o.). A közvetett haszon – eddigi tapasztalatok szerinti – mértéke túlságosan nagy, csak nem értelmezhető konfidenciaintervallumot lehetne készíteni a teljes haszonra. Az alsó határra pedig eleve nem célszerű konfidenciaintervallumot készíteni, hiszen egy ilyen intervallum alja maga a legkisebb haszonra adott becslés lenne. A külföldi hatóságok gyakorlatát áttekintve, is azt láthatjuk, hogy a konfidenciaintervallum készítésével kapcsolatos problémák olyan súlyúak, hogy majdnem minden esetben óvatos pontbecslés született.

Elképzelhető azonban, hogy a jövőben megvalósul ilyen jellegű változtatás: *Davies* [2013] az OFT módszertanának értékelésekor kifejtette, hogy meg lehetne próbálkozni az intervallumbecslés elkészítésével, nagyobb hangsúlyt adva például az elretentésből származó közvetett haszonnak. Ezt a javaslatot az OFT oly módon fogadta meg, hogy bár becsléseit továbbra is pontbecslés formájában adja meg, de kiegészítő

információként közli a kutatás során bebizonyosodott közvetett haszonra vonatkozó becslült értékeket is. Az *OECD* [2014a] iránymutatása javasolja, hogy egy óvatosabb és egy kevésbé óvatos becslést is adjanak meg a hatóságok a pontbecslés mellett.

A számítások módszertana

Az értékelések egyszerű és transzparens logikát követnek. Minden ügy esetében számszerűsítik az *érintett forgalmat*, majd meghatározzák a szabálysértő magatartás okozta *áreltérést*, illetve a jogsértés *várható időtartamát*. A közvetlen hasznot (a megelőzött káros hatást) ennek a három tényezőnek a szorzata adja.

Az áreltéréshez és az időtartamhoz a különféle ügýtípusok esetében eltérő alapértelmezett értéket rendelnek. Ha azonban olyan adat áll rendelkezésre, amely indokolja az alapértelmezett értéktől való eltérést, akkor ezt az ügyspecifikus értéket használják fel. Az *OFT* [2009b] például értékelésében a fúziók háromnegyedét szimulálta, el is készítette ennek módszertani leírását, de jelezte, hogy az általa alkalmazott szimulációk elsősorban a horizontális fúziók egyoldalú hatásainak becslésére alkalmasak (29. o.). A gyakorlatban azonban ezeknek a módszereknek az alkalmazása is komoly problémákat okoz. Egyrészt, az *ex ante* értékelés során nem áll rendelkezésre elég információ egy új fúziószimuláció elkészítéséhez, illetve nincs is lehetőség a megfelelő adatok eléréséhez. Erre inkább akkor volna lehetőség, ha az ilyen elemzések már az eljárások/vizsgálatok során elkészülnek. Másrészt, ezek a bonyolultabb módszerek is erős megszorításokon alapulnak, így egyáltalán nem biztos, hogy megbízhatóbb eredményt adnának, mint az egyszerűbb közelítés.

A képlet elemei, alapértelmezett paraméterek

Érintett forgalom • Az érintett forgalom számbavételekor a fúziós ügyek esetében szélesebben értelmezik a forgalom meghatározását, itt valamennyi piaci szereplő együttes (érintett) forgalmát veszi figyelembe. A versenykorlátozó megállapodások és erőfölényes visszaélések esetében pedig a forgalom szűkebb meghatározására törekednek, azaz a nem megfelelő magatartású vállalkozások együttes (érintett) forgalmával számolnak (*Davies* [2013] 5. o.).

Ebben az esetben kérdéses mennyire teljesül az a feltételezés, hogy a magatartás közvetlen vevőt érő teljes (mért) hatása – valamilyen formában – eljut a végső fogyasztóhoz. Az érintett forgalom számbavételekor a vertikális szempontokat is tartalmazó kartellügyekben az *OFT* az értékláncnak a fogyasztókhoz legközelebbi forgalmát veszi számításba (*OFT* [2010] 16. o.).

Árejtérés • A versenykorlátozó megállapodások esetében az árejtérések alapértelmezett értékei a *Davies* [2013] által vizsgált öt hatóságnál 10–15 százalék között voltak. A DoJ által alkalmazott 10 százalékot régóta használják az Egyesült Államokban, ahol viszonylag kevés tapasztalat alapján kezdték el használni.¹¹

Davies–Majumdar [2002] tanulmánya korábban jó összefoglalót adott a kartell-felárakkal kapcsolatos empirikus kutatásokról. A szakirodalmi áttekintésből kiderül, hogy azokkal a tenderekkel kapcsolatban születtek határozottabb eredmények, ahol az összejátszás általában 10 százalék fölötti, sőt gyakran 20 százalék fölötti áremelkedéssel járt. Más piacokon a kartellek nem mindig vezettek kimutathatóan magasabb árakhoz, de amikor pozitív hatást találtak a kutatók, akkor az gyakran jóval 10 százalék fölött volt. Ennek alapján a szerzőpáros azt a következtetést vonta le, hogy tendereken való összejátszás esetében megfelelően óvatosnak számít a 10 százalékos áremelkedés feltevése, más kartellek esetében pedig akkor, ha a piacszerkezet kedvez a stabil kartellek kialakulásának.

Davies [2010] által hivatkozott tanulmányok sora már azt is bizonyítja, hogy a 10 százalékos feltevés valószínűleg nagyon óvatos. *Bolotova–Connor* [2006] 300 nemzetközi kartellt vizsgálva 13–19 százalék közötti túlárazást állapított meg, míg *Connor* [2009] 1517 kartellre végzett elemzése a túlárazás mediánját 17–30 százalék közöttire tette, és azt találta, hogy a kartellek csak 20 százaléka emelte az árat 10 százaléknál kevesebbel. *Davies* [2013] ennek alapján javasolta az OFT-nek a 15 százalékos érték alkalmazását, amelyet az OFT a „kőkemény” kartellek esetében el is fogadott (*OFT* [2010] 17. o.). Ezt az értéket közelítik *Boyer–Kotchoni* [2014] vizsgálatának eredményei, amely egyes korábbi számítások túlzó értékeit korrigálva a 16 százalékos értéket tartotta valószínűnek.

Sokkal nehezebben lehet meghatározni az árejtérés alapértelmezett értékeit az erőfölényes visszaélések esetében: szövevényes és hosszú távon jelentkező hatásokkal kell számolni, s a megengedhető magatartást a megengedhetlentől nehezen lehet elkülöníteni. Alig van idevágó kutatás, amit némileg megmagyaráz a viszonylag kisebb ügyszám is (*Werden* [2008] 444–445. o.). Az árejtérések használatában itt mutatkozik a legnagyobb különbség a hatóságok között, az FTC és a DoJ az 1 százalékot, az OFT 2010-ig az 5, jelenleg a 15 százalékot, az NMa a 10 százalékot tekinti alapértelmezett értéknek (*Ormosi* [2012] 9. o., *Davies* [2013] 7. o.). Az OFT a korlátozó visszaélésekre, valamint a nem kartell megállapodásokra is a 15 százalékos alapértelmezett értéket alkalmazza (*OFT* [2010] 17. o.). Az 1 százalékos érték használatának jogosságát erősen kétségbe vonja az a feltételezés, hogy ilyen mértékű árejtérés tényleges észlelése esetén a hatóság nem biztos, hogy beavatkozna a folyamatokba. A 10 százalékos érték használatát a hipotetikus monopolista teszt analógiájával szokták megindokolni. Az is emellett az érték mellett szól, hogy célszerű

¹¹ A *U.S.Sentencing Commission* irányelveire hivatkoznak, ahol 1987-ben ezt a becslést tartották a legelfogadhatóbbnak (*Sentencing Commission* [1987] 61. o.).

a versenykorlátozó megállapodások és az erőfölényes visszaélések alapértelmezett értékeihez hasonló vagy azzal azonos értéket választani.

A fúziós ügyekben döntően a gyakran alkalmazott fúziószimulációnál nyert eredményekkel dolgoznak. Azokban az ügyekben, amelyekben erre nincs mód, ott vagy a többi szimuláció átlageredményét, vagy az 1 százalékos, esetenként a holtteher-vesztéssel korrigált értékét használják alapértelmezett értéknek. A fúziókontroll szigora is befolyásolja a szóba jöhető értékeket, szigorúbb fúziókontroll mellett valószínűleg alacsonyabb alapértelmezett értékeket kellene használni. A szakirodalomban ugyanakkor több írás is foglalkozott a fúziók árhatásaival: *Borenstein* [1990] 9,5 százalékos, *Werden és szerzőtársai* [1991] 5,6 százalékos, *Ashenfelter–Hosken* [2008] 3–7 százalékos átlagos áremelkedést állapított meg (*Ormosi* [2012] 8. o.). *Weinberg* [2008] kilenc korábbi tanulmány adatait elemezve átlagosan 7,6 százalékos áremelkedést talált (*Bergman* [2008] 394. o.). Az 1 százalékos feltételezést ebben az esetben is nehezen értelmezhetőnek tartjuk. Emiatt is hangsúlyozta *Davies* [2013], hogy ilyen értékekkel számolva egy hatósági kartellbeavatkozás tízszer akkora súlyt kap, mint egy hatósági fúziós beavatkozás (10. o.).

A várható időtartam • A várható időtartamok megítélésében nagy különbség van az egyes versenyhatóságok között; a használt értékek egy és hét év között szóródnak. A kartelleknél a szakirodalom elsősorban a felderített esetekkel foglalkozik, ezek az adatok azonban kevésbé irányadók akkor, amikor éppen a felderítetlen állapothoz szeretnénk becsült értéket rendelni. Az engedékenységi politikával¹² összefüggő vizsgálatok kimutatták, hogy a legkevésbé stabil kartellek élnek nagyobb valószínűséggel az engedékenységi politika lehetőségével. Az engedékenységi politika feltételrendszerre ugyanakkor a kartellek stabilitására is kihat (*Harrington–Chang* [2009]).

A kartellek által érvényesített áreltérés nagysága is befolyásolhatja a kartell várható időtartamát. A magas haszonnal kecsegtető kartellek stabilitása nagyobb lehet, ugyanez a tényező viszont a felderítés valószínűségét is növelheti. Mindezek alapján természetesen az esetről esetre történő vizsgálat lenne a legmegnyugtatóbb megoldás. Az erőfölényes visszaélések várható időtartamának alapértelmezett értékeit a versenykorlátozások egységes kezelése érdekében a kartellügyekhez lehetne közelíteni, bár egyesek szerint például a piaclezárás piaci korrekciójának idejét a kartelleknél hosszabbra kellene becsülni (*Ormosi* [2012] 11. o.). Kartellügyekben többen az EU gyakorlatát javasolják, ahol nagyságrendjük és hatásuk alapján három kategóriába sorolják az ügyeket 1/3/6 év várható időtartamot rendelve hozzájuk.

A fúziók esetében is számolnak a piaci korrekció feltételezett idejével. A hatóságok feltehetően nem avatkoznának be, ha a piac feltételezett korrekciója a fúzió

¹² A versenyhatóság engedékenységi politikája, amikor a vele együttműködni kész, a kartell feltárását tevékenyen elősegítő vállalkozások mentesülhetnek az egyébként kiszabásra kerülő bírság egésze vagy annak egy része alól.

után hamar bekövetkezne. A hatóságok gyakorlatában ebben az ügýtípusban nincs nagy eltérés, a várható időtartam (óvatos) alapértelmezett értéke általában egy-két év.

A *Davies* [2013] tanulmánya alapján összeállított 2. táblázat összegzi a fentieket.

2. TÁBLÁZAT • Alapértelmezett értékek az egyes versenyhatóságoknál

Alapértelmezett érték	Hatóság	Fúziók	Kartellek	Erőfölényes visszaélés
Áreltérés (százalék)	EU	3–5	10–15	—
	FTC	1	—	1
	DoJ	1 ^a	10	1 ^c
	OFT	szimulációk átlaga ^a	10–15	10
	NMa	1 ^{a, b}	10	10
Időtartam (év)	EU	2–7 ^c	1/3/6	—
	FTC	2	—	2
	DoJ	1	1	1
	OFT	2	6	6
	NMa	1	1	1

^a A holtteher-veszteség beszámítása.

^b 1 százalékos hatékonyságjavulás feltételezése.

^c Piacra lépési korlátoktól függően.

Forrás: *Davies* [2013] 6–7. o.

Adatigény

Az *ex ante* hatásértékelések készítését megkezdő hatóságok tanulási folyamatára jellemző, hogy többnyire alapértelmezett értékeket használnak. Az OFT a kartellelemzéseknel 2006 előtt kizárólag alapértelmezett értékeket használt az áreltérésekhez, ez a 2006–2009 közötti időszak elemzése során már csak az esetek egyharmadában fordult elő (*Davies* [2010] 24. o.). DoJ a fúziós ügyek kisebb részénél a saját vizsgálati eredményeit használja az árhatásbecslésekhez, nagyobb részüknel csak azért végez külön modellszámításokat mert erre törvény kötelezi. (*Werden* [2008] 447. o.).

Az *ex ante* értékelés egyik fő előnye az alacsony adatigény. Mivel ezek megadják a várható időtartamot és az áreltérés nagyságát, így az ilyen ügyek esetében az egyetlen szükséges adat az érintett forgalom. Így adathiány miatt – főszabály szerint – csak azok az ügyek esnek ki, amelyeknél nem áll rendelkezésre az érintett forgalom nagyságáról szóló statisztika.

A gyakorlatban ez a probléma sokszor felmerülhet. Bizonyos esetekben nem áll rendelkezésre információ a piacon működő kisebb vállalatokról. Több terméket gyártó vállalatokról nem feltétlenül lehet tudni, hogy melyik termék mekkora súllyal szerepel értékesítésükben. Ezért különösen a kisebb súlyú ügyek elég nagy része ki-eshet az elemzésből. Mivel utólag nehéz az érintett forgalomra vonatkozó adatokat összegyűjteni, érdemes azokat már a vizsgálati szakaszban módszeresen nyomon követni, hogy automatikusan rendelkezésre álljanak az *ex ante* értékelés során.

Diszkontráta

A korábbi időszakokban jelentkező haszon akkor is növeli a társadalmi jólétet, ha eltekintünk az inflációtól. Ennek több oka is van. Egyrészt, az ilyen hasznot be lehet fektetni olyan beruházásokba (akár oktatásba, infrastruktúrába vagy az államadóság csökkentésébe), amelyek az infláció fölötti, pozitív reálhozamot generálnak. Másrészt, hosszabb távon a nemzeti jövedelem növekedése miatt adott mértékű (abszolút) haszon egyre kevésbé értékes lesz (egy láda almát többre értekel egy szegény társadalom, mint egy gazdag). Harmadrészt, az egyének is többre értékelik, ha hamarabb jutnak egy jószághoz, mintha később, amit az egyéni preferenciákból levezetett társadalmi preferenciáknak is tükrözniük kell. Összességében tehát egy költség–haszon szemléletű elemzésben a különböző évek összehasonlítása esetében olyan diszkontrátát célszerű alkalmazni a jövőbeli és múltbeli hasznok és költségek összehasonlításakor, amely az infláció mellett tükrözi a társadalom pozitív reálhozamra vonatkozó várakozásait is.

A közösségi pénzügyek irodalmában ilyen esetekben társadalmi diszkontrátát szoktak alkalmazni. Ennek kiszámítása sokféle módszerrel végezhető el, és közel sem egyértelmű az értéke. A társadalmi költség–haszon elemzések összehasonlíthatóságát, konzisztenciáját azonban növeli, ha erre minél inkább egységes módszertant alkalmaznak. Ilyen hüvelykujjszabályok kidolgozása volt a célja *Moore és szerzőtársai* [2004] nagy hatású tanulmányának. A tanulmány szerint olyan esetekben, amikor a beruházás időtartama viszonylag rövid, és az nem jár jelentős mértékű kiszorítással, 3,5 százalékos társadalmi (reál) diszkontrátát érdemes használni.

Ezt a szabályt számos – például oktatási vagy globális felmelegedéssel összefüggő – tanulmány felhasználta. Szempontunkból még fontosabb, hogy ugyanezt a 3,5 százalékos társadalmi diszkontrátát alkalmazta az OFT, az FTC, az NMA és a PCA, illetve ezt javasolja az EU is az ilyen értékelések elkészítésekor (*Ormosi* [2012] 7. o., *Mateus és szerzőtársai* [2008] 7. o.). Fontos különbség azonban, hogy ezek az értékelések rövidebb időszakokra vonatkoznak, így az évek összehasonlíthatóságának kérdése kisebb szerepet játszik bennük.

Másik oldalról azt is meg kell említenünk, hogy *Moore és szerzőtársai* tanulmányában a 3,5 százalékos becslést egy optimális növekedési modelltől számítják ki. Az optimális növekedési modell paraméterei lényeges mértékben eltérhetnek az országok között: felzárkózó országokban például jelentősen magasabb lehet az egy főre jutó fogyasztás növekedési üteme, mint a fejlett országokban, és így a gyorsan felzárkózó gazdaságokban jelentősen magasabb lehet a diszkontráta, mint a *Moore és szerzőtársai* [2008] által kiindulópontként a fejlett országokra használt 2,3 százalékos növekedési ütem.

Ügyek száma

Az OFT-nél a 2006–2009 közötti hároméves időszakban 25 ügy került a becslés alapjául szolgáló vizsgálati körbe, a számításba bevont évi átlagos ügyszám 8,3 volt. Az a probléma jelentkezett, hogy az aggregált adat nagyon érzékeny volt egy-egy kiemelkedő súlyú ügyre. A többéves mozgó átlag használata ezen a jelenségen némileg segít, de az egymást követő években készülő értékelések eredményei még így is nagy hullámzást mutathatnak (*Davies* [2010] 15. o.).

A módszer érdekes jellemzője, hogy amennyiben későbbi időpontokban újraszámolnák az adott időszakban keletkezett közvetlen hasznot, akkor az trendszerűen változhat. Az újraszámolás során ugyanis eltérést okozhat, ha kiesnek ügyek, mert olyan jogerős határozatok születnek, amelyek a vállalatoknak kedveznek. Ilyen esetekben az újraszámolások során várható értékben a kimutatott közvetlen haszon egyre kisebb lehet. Ez a szempont is amellet szól, hogy egy-egy időszak *ex ante* értékelésének eredményét nem érdemes összehasonlítani egy másik időszak eredményével.

ÖSSZEGZÉS

A versenyszabályozás hatásainak felmérésére tett kísérletek még csak rövid múltra tekintenek vissza. A versenyszabályozás elterjedése és a versenyhatóságok egyre gyakoribb fellépése felvetette annak kérdését, hogy az ezzel összefüggésbe hozható költségek vajon megérik-e a társadalomnak a versenyszabályozás kialakult rendszerének fenntartását. A versenyszabályozás működéséről, hatékonyságáról a nemzetközi szervezetek rendszeresen készítenek értékeléseket, ugyanakkor a kormányok, parlamentek egy része törvényben írta elő, hogy maguk a hatóságok is értékeljék tevékenységüket. A már alkalmazott módszereket más hatóságok is átvették, mert így a hatósági beavatkozások fontosságát, értelmét a jóléti növekedés kimutatásával is indokolni tudják.

Az önértékelés adta hátrányokat a hatóságok külső szakértők véleményét kérve és óvatos becslésekre törekedve próbálják kiküszöbölni. Az értékelések során világossá vált, hogy a közvetlen jóléti hatásokon túli, eddig nem, vagy nehezen mért hatások a közvetlen hatásoknak többszörösét tehetik ki: a hosszú távú és a közvetett hatások általában sokkal nagyobbak a számszerűsített – döntően rövid távú és közvetlen – hatásoknál, az éves GDP értékét is meghaladhatják, ezen a területen – különösen az elrettentés számbavételével összefüggésben – megszaporodtak a módszertani próbálkozások. A közvetlen hatásokra vonatkozó számítások csak elnagyolt képet alkothatnak a versenyhatóságok döntéseiről, az átfogó elemzéshez minél több fajta értékelés együttesét kell figyelembe venni.

IRODALOM

- ASHENFELTER, O.–HOSKEN, D. [2008]: The effect of mergers on consumer prices: evidence from five selected case studies. NBER Working Paper, N° 13859.
- BERGMAN, M.A. [2008]: Quis Custodiet Ipsos Custodes? Or Measuring and Evaluating the Effectiveness of Competition Enforcement. *De Economist*, Vol. 156. No. 4. 387–409. o.
- BOLOTOVA, Y.–CONNOR, J. [2006]: Cartel Overcharges: Survey and Meta-Analysis. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 24. No. 6. 1109–1137. o.
- BORENSTEIN, S. [1990]: Airline Mergers, Airport Dominance, and Market Power. *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Vol. 80. No. 2. 400–404. o.
- BOYER, M.–KOTCHONI, R. [2014]: How Much Do Cartels Overcharge? Toulouse School of Economics TSE Working Paper No. 462. http://www.tse-fr.eu/sites/default/files/medias/doc/wp/etrie/wp_tse_462_v2.pdf.
- CMA [2015]: CMA impact assessment, 2014/15. Competition and Market Authority, <https://www.gov.uk/government/publications/cma-impact-assessment-2014-to-2015>.
- CONNOR, J. [2009]: Price-fixing overcharges: revised edition. http://www.researchgate.net/publication/23505994_Price-fixing_Overcharges_Legal_and_Economic_EvidenceManuscript.
- COPENHAGEN ECONOMICS [2010]: The Economic Impact of a European Digital Single Market. Final report.
- COWLING, K.–MUELLER, D. C. [1978]: The Social Costs of Monopoly Power. *Economic Journal*, Vol. 88. No. 352. 727–748. o.
- CSERES, K. J. [2007]: The Controversies of the Consumer Welfare Standard. *The Competition Law Review*, Vol. 3. No. 2. 121–173. o.
- DAVIES, S. [2010]: A Review of OFT's Impact Estimation Methods, OFT1164. http://web.archive.nationalarchives.gov.uk/20140402141250/http://www.of.gov.uk/shared_of/reports/Evaluating-OFTs-work/of1164.pdf.
- DAVIES, S. [2013]: Assessment of the Impact of Competition Authorities Activities. OECD, DAF/COMP/WP2(2013)1. [http://competitionpolicy.ac.uk/documents/8158338/8264632/1.+DAF-COMP-WP2\(2013\)1.pdf/aedfe2c5-e378-4577-be6f-2fb67a5568db](http://competitionpolicy.ac.uk/documents/8158338/8264632/1.+DAF-COMP-WP2(2013)1.pdf/aedfe2c5-e378-4577-be6f-2fb67a5568db).
- DAVIES, S.–MAJUMDAR, A. [2002]: The development of targets for consumer savings arising for competition policy. Office of Fair Trading, Economic Discussion Paper, 4. OFT386. http://www.ibrarian.net/navon/paper/The_development_of_targets_for_consumer_savings_a.pdf?paperid=1201838.
- DOJ [2015]: Congressional Submission Fy 2015 Performance Budget. Department of Justice, Antitrust Division.
- DUTZ, M. A.–VAGLIASINDI, M. [1999]: Competition policy implementation in transition economies: An empirical assessment. EBRD, Working Paper No. 47.
- FTC [2014]: Performance and Accountability Report. FTC.
- GORDON, F.–SQUIRES, D. [2008]: The deterrent effect of UK competition enforcement. *De Economist*, Vol. 156. No. 4. 411–432. o.
- GVH [2013]: A GVH működéséből származó jóléti haszon mértékéről (*ex-ante impact assessment*). Versenykorlátozó megállapodásokkal, erőfölényes visszaélésekkel, valamint fúziókkal foglalkozó eljárások, 2008–2012. Gazdasági Versenyhivatal, Budapest, [http://www.gvh.hu/data/cms1026476/GVH_Impact_ass_2008_2012_\(2013_05_10\)___ExternalDoc___vegleges.pdf](http://www.gvh.hu/data/cms1026476/GVH_Impact_ass_2008_2012_(2013_05_10)___ExternalDoc___vegleges.pdf).
- GVH [2015]: A GVH működéséből származó jóléti haszon mértékéről (*ex-ante impact assessment*). Versenykorlátozó megállapodásokkal, erőfölényes visszaélésekkel, valamint fúziókkal

- foglalkozó eljárások, 2009–2014. Gazdasági Versenyhivatal, Budapest, http://www.gvh.hu/akadalymentes//data/cms1031558/GVH_Impact_ass_2009_2014_2015_06_17.pdf.
- HALPERN LÁSZLÓ–MURAKÖZY BALÁZS [2012]: A verseny és a K + F összefüggései – elméleti megközelítések és számszerű eredmények. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): Verseny és szabályozás 2011. MTA KRTK KTI, Budapest, 13–37. o.
- HARRINGTON, J. E.–CHANG, M.H. [2009]: Modelling the Birth and Death of Cartels with an Application to Evaluating Antitrust Policy. *Journal of the European Economic Association*, Vol. 7. No. 6. 1400–1435. o.
- HÜSCHEL RATH, K. [2008]: Is it Worth all the Trouble? The Costs and Benefits of Antitrust Enforcement. ZEW Discussion Paper No. 08–107.
- ICN [2011]: Competition Enforcement and Consumer Welfare. Setting the Agenda. International Competition Network, ICN Conference 2011. május 11–17., Hága. <http://www.internationalcompetitionnetwork.org/uploads/library/doc857.pdf>.
- LUCHETTA, GIACOMO – HOEPPNER, SVEN [2012]: Praising Their Own Wine? EU Legislators and Non-falsifiable Statements in Impact Assessment. Manuscript.
- MASSON, R. T.–SHAANAN, J. [1984]: Social cost of oligopoly and the value of competition. *The Economic Journal*, Vol. 94. No. 375. 520–535. o.
- MATEUS, A. – GONCALVES, P. – RODRIGUES, J. [2008]: Performance of national competition authorities: A method for assessment. *Concurrences* No. 3. pp. 40–54.
- MOORE, M. A.–BOARDMAN, A. E.–VING, A. R.–WEIMER, D. L.–GREENBERG, D. H. [2004]: “Just give me a number!” Practical values for the social discount rate. *Journal of Policy Analysis and Management*, Vol. 23. No. 4. 789–812. o.
- MOTTA, M. [2007]: Versenypolitika. Elmélet és gyakorlat. Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központ, Budapest.
- MURAKÖZY BALÁZS–VALENTINY PÁL [2014]: „A GVH működéséből származó jóléti haszon mértékéről (*ex ante impact assessment*)” című elemzés szakmai értékelése. MTA KRTK KTI, http://gvh.hu/data/cms1030537/GVH_Impact_Assessment_KRTK_ertekeles_2015_02_11.pdf.
- NEVEN, D. J.–RÖLLER, L.-H. [2005]: Consumer surplus vs. welfare standard in a political economy model of merger control. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 23. No. 9–10. 829–848. o.
- NIELS, G.–DIJK, R. VAN [2008]: Competition policy: what are the costs and benefits of measuring its costs and benefits? *De Economist*, Vol. 156. No. 4. 349–364. o.
- OECD [2012]: Evaluation of Competition Enforcement and Advocacy Activities: The Results of an OECD Survey. OECD, DAF/COMP/WP2(2012)7/FINAL, [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAF/COMP/WP2\(2012\)7/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAF/COMP/WP2(2012)7/FINAL&docLanguage=En).
- OECD [2014a]: Guide for helping competition authorities assess the expected impact of their activities. OECD, <http://www.oecd.org/daf/competition/Guide-competition-impact-assessmentEN.pdf>.
- OECD [2014b]: Factsheet on how competition policy affects macro-economic outcomes. OECD, <http://www.oecd.org/daf/competition/2014-competition-factsheet-iv-en.pdf>.
- OFT [2007a]: The deterrent effect of competition enforcement by the OFT. A report prepared for the OFT by Deloitte. OFT 962. http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140402141250/http://www.oft.gov.uk/shared_oftr/reports/Evaluating-OFTs-work/oft962.pdf.

- OFT [2007b]: Consumer savings from merger control. OFT 917 http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140402142426/http://www.offt.gov.uk/shared_offt/reports/Evaluating-OFTs-work/oft917.pdf
- OFT [2009a]: Trading Standards impact. An evaluation of the impact of the fair trading work of local authority Trading Standards Services in the UK. OFT 1085. http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140402142426/http://www.offt.gov.uk/shared_offt/about_offt/oft1085.pdf.
- OFT [2009b]: Positive impact 08/09. Consumer benefits from the OFT's work. OFT 1102. <http://freepdfs.net/positive-impact-0809-offt1102-office-of-fair-trading/aa0ab5bff6b-571f72c1f9189204efd50/>
- OFT [2010]: A guide to OFT's Impact Estimation methods. OFT 1250. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140402141250/>, http://www.offt.gov.uk/shared_offt/reports/Evaluating-OFTs-work/oft1250.pdf.
- OFT [2011]: The impact of competition interventions on compliance and deterrence. OFT 1391. [hb.betterregulation.com/external/oft1391.pdf](http://betterregulation.com/external/oft1391.pdf).
- ORMOSI, P. [2012]: Stocktaking on Evaluation. OECD, DAF/COMP/WP2(2012)5, OECD [http://competitionpolicy.ac.uk/documents/8158338/8264659/DAF-COMP-WP2\(2012\)5.pdf/d431e951-cb8c-4b40-a0a5-bb49cacf144b](http://competitionpolicy.ac.uk/documents/8158338/8264659/DAF-COMP-WP2(2012)5.pdf/d431e951-cb8c-4b40-a0a5-bb49cacf144b).
- PELTZMAN, S. [1989]: The Economic Theory of Regulation After a Decade of Deregulation. Brookings Papers on Economic Activity, Microeconomics, <http://www.brookings.edu/about/projects/bpea/papers/1989/economic-theory-of-regulation-peltzman>.
- RUSSO, F.–SCHINKEL, M. P.–GÜNSTER, A.–CARREE, M. [2010]: European Commission Decisions on Competition: Economic Perspectives on Landmark Antitrust and Merger Cases. Cambridge University Press, Cambridge.
- SENTENCING COMMISSION [1987]: United States Sentencing Commission, Guidelines Manual. <http://www.ussc.gov/guidelines-manual/1987/1987-federal-sentencing-guidelines-manual>.
- SINDEREN, J. VAN–KEMP, R. [2008]: The economic effect of competition law enforcement: the case of the Netherlands. *De Economist*, Vol. 156. No. 4. 365–385. o.
- TIROLE, J. [2015]: Market Failures and Public Policy. *American Economic Review*, Vol. 105. No. 6. 1665–1682. o. DOI: 10.1257/aer.15000024
- VALENTINY PÁL [2007]: A verseny és szabályozása – Az Európai Unióban várható változásokról. *Külgazdaság*, 51. évf. No. 7–8. 18–36. o.
- VALENTINY PÁL [2008]: A szabályozó szervezetek működési hatékonysága. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László* (szerk.): *Verseny és szabályozás 2007*. MTA KTI, Budapest, 111–139. o.
- VALENTINY PÁL [2009]: A liberalizálódás foka. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László* (szerk.): *Verseny és szabályozás 2008*. MTA KTI, Budapest, 247–265. o.
- VALENTINY PÁL [2012]: Válságban a verseny – válságban a verseny? Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): *Verseny és szabályozás 2011*. MTA KRTK KTI, Budapest, 102–125. o.
- WEINBERG, MATTHEW [2008]: The price effects of horizontal mergers. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 4. No. 2. 433–447. o.
- WERDEN, G. J. [2008]: Assessing the effects of antitrust enforcement in the united states. *De Economist*, Vol. 156. No. 4. 433–451. o.
- WERDEN, G.–JOSKOW, A.–JOHNSON, R. [1991]: The Effects of Mergers on Price and Output: Two Case Studies from the Airline Industry. *Managerial and Decision Economics*, Vol. 12. No. 5. 341–352. o.